

Krejčí, Pavel

O procesu kodifikace spisovné bulharštiny a češtiny v 18./19. století

Opera Slavica. 2015, vol. 25, iss. 2, pp. 82-86

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133955>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

kační, která umožňují pochopit komunikační záměry mluvčích s ohledem na komunikační situaci; *syntetická*, která jsou zaměřena na pochopení jak obsahové, tak i jazykové jednoty textu. Autorka si uvědomuje potřebu, aby se studenti při výuce stylistiky obeznámili s různými druhy textů a situacemi, ve kterých tyto texty fungují, jelikož se tak de facto připravují plnit různé sociální role ve společnosti, kde používají i cizí jazyk. Do analýz textů jsou integrovány systémově-strukturovaný přístup k výuce jazyka a osvojení modelů pro sociálně přijatelné jazykové chování a zároveň se klade důraz na lingvistickou informaci s ohledem na její aplikovatelnost v jazyce – v ústní nebo písemné podobě, v oficiálním nebo neformálním prostředí, při obligatornosti nebo fakultativnosti jazykových prostředků a řečových strategií, jejich vhodnosti či nevhodnosti v konkrétní komunikační situaci v závislosti na kompatibilitě komunikační a estetické funkce.

Soubor předložených úkolů a cvičení k lingvistické a diskurzivní analýze představuje spojení tradičních (ilustrativně-vysvětlujících, reproduktivních, částečně badatelských nebo badatelských) a interaktivních metod a technik, které mají za cíl objasnit jak obsahové, tak i formální charakteristiky textů. Cvičení mají různou míru obtížnosti a jsou orientována od konkrétního a známého k syntéze a zobecnění. Autorka počítá se zapojením různých typů aktivit – klasifikace dle distinktivních příznaků, uplatnění algoritmu, stimulace a rozvíjení kognitivních dovedností.

Příručka jistě vzbudí zájem u vyučujících stylistiky současného bulharského jazyka v cizojazyčném prostředí i proto, že svým bohatým ilustrativním materiálem poskytuje výbornou možnost jak pro různé formy výuky (semináře, kolokvia, praktické hodiny), tak i pro samostatnou práci a přípravu a v neposlední řadě i pro různé způsoby kontroly a hodnocení.

Vše výše uvedené poukazuje na funkční a aplikovatelnou hodnotu posuzované publikace pro výuku studentů bulharského jazyka, protože poskytuje reálnou možnost nejen osvojení charakteristik funkčních stylů bulharského spisovného jazyka, ale též práce v systému organizace výuky praktického jazyka.

Fani Bojkovová

O procesu kodifikace spisovné bulharštiny a češtiny v 18./19. století

Borisov, B.: Bălgarskijat i češkijat knižoven ezik prez vŕzraždaneto. Osobenosti na kodifikacijata. Sofija: Prosveta 2012, 215 s. ISBN 978-954-01-2604-3.

Bulharská bohemistika je tradičně a dlouhodobě velice silná zahraniční odnož této vědecké subdisciplíny. Dosvědčují to výsledky dosažené ve výuce českého jazyka jako cizího a samozřejmě i na poli vědeckého zkoumání češtiny, české literatury,

dějin a vůbec všeho, co se nějak dotýká specifického „poddruhu“ člověka rozumného, který naši bulharští kolegové se zřejmě dobře míněnou nadsázkou pojmenovali *Homo bohemicus* – jak se můžeme přesvědčit mj. z názvu časopisu společnosti Bohemia klub, která sdružuje bulharské bohemisty a vůbec přátele a příznivce Česka a Čechů. Jména jako Stojan Romanski, Cvetana Romanská, Svetomir Ivančev, Ivan Pavlov, Ivan Kucarov, Janko Bačvarov, Veličko Todorov, Vladimír Penčev, Anželina Penčevová, Žoržeta Čolakovová, Margarita Mladenovová, Kina Vačkovová, Marinela Mladenovová, Christina Dejkovová, Stilijan Stojčev, Dobromir Grigorov, Michaela Kuzmovová, Cvetanka Avramovová, Elena Krejčová, Božana Niševová a řada dalších odchovanců velice silnou pozici bulharské bohemistiky mezi těmi zahraničními jednoznačně potvrzují. Autor posuzované monografie Borislav Borisov, lingvista a absolvent plovdivské bohemistiky, do této řady jistě patří též. Jeho úzká vazba na přední bulharské bohemisty a slavisty je patrná i z toho, že monografie je upravenou verzí jeho doktorské práce, kterou vytvořil pod odborným vedením doc. M. Mladenovové, jedním z oponentů byl přitom doc. J. Bačvarov (druhým byla slavistka a specialistka na standardologickou problematiku prof. Diana Ivanová).

Monografie je rozdělena na tři velké tematické celky: I. *Poslání jedné epochy. Vědecké výklady epochy národních obrození* (s. 9–55), II. *Teoretická východiska výzkumu standardizačních jazykových procesů během národních obrození* (s. 56–97) a III. *Zvláštnosti kodifikace bulharského a českého spisovného jazyka v epoše národních obrození* (s. 98–193). Celé práci předchází stručný *Úvod* (s. 7–8), uzavírá ji pak více než desítistránkový *Závěr* (s. 194–205). Kniha končí účtyhodným seznamem *Použité literatury a Excerptovaných pramenů* (s. 206–215).

První celek je věnován terminologickému vymezení pojmu *obrození* (bulh. *vъзраждане*) a specifickým bulharského a českého národního obrození v kontextu evropského osvícenství a rodícího se nacionalismu. Autor vnímá obrození jako hnutí u Čechů a Bulharů jako součást celoevropského procesu přechodu od středověké feudální pospolitosti k moderní buržoazní společnosti, především v bulharském případě však značně opožděného. Připomíná, že termín *vъзраждане* v bulharských podmínkách nesmíme zaměňovat s ekvivalentním *renaissance* v západní Evropě – národněobrozovací proces (dále jen NOP) u Bulharů mnohem více připomíná ten střeoevropský, jenž je spjat prakticky výhradně se zrodem moderního nacionalismu (s. 23). Jedním z podstatných prvků, které tato hnutí charakterizovaly, byla otázka národního a spisovného jazyka (s. 15). Autor se dále věnuje povaze českého a bulharského národního obrození, všímá si jejich historických a kulturních předpokladů a uvádí nejvýznamnější představitele těchto procesů. Neopomněl rovněž pozastavit se nad problematikou časového vymezení období NOP (s. 33–38). V bulharském případě staví do protikladu k tradičnímu názoru reprezentovanému I. Šišmanovem nebo M. Arnaudovem o počátcích NOP spjatých s dokončením díla *Istorija slavjanobolgarskaja* (1762) Paisije Chilendarského opatrnější stanovisko N. Genčeva, který tyto počátky nachází bez větší konkretizace v 18. století (s. 35).

Konec tohoto procesu spadá do období vzniku tzv. třetího bulharského státu (knížectví, 1878), přičemž tento rok znamená završení především v té části Bulharska, které byla po berlínském kongresu velmocí (téhož roku) přiznána faktická samostatnost (k úplné nezávislosti ovšem došlo až vyhlášením carství v roce 1908). Počátek českého NOP bývá kladen do 70.–80. let 18. století a trvá až do poloviny 19. století. Sociolingvistickými aspekty NOP se B. Borisov zabývá na s. 39–45, o jazyce jako komunikačním „tmelu“ určitého (jazykového) společenství pak hovoří ještě na s. 47–49. Zaznamenává přitom známý fakt, že sám J. Dobrovský byl ve svých úvahách o šancích češtiny na pozitivní vývoj poměrně skeptický. V následující části na s. 49–55 autor přibližuje teorie národa a nacionalismu aplikované na situaci v 19. století. Připomíná, že nacionalismus té doby je dle E. Hobsbawma (1996) spíše filologický (s. 50), a souhlasí se slovy A. Gellnera, že nacionalismus neznámá probouzení nějaké staré, dřímající síly, třebaže by ho takto nacionalisté rádi vnímali, ale je důsledkem nové formy společenské organizace opírající se o vysokou kulturu závislou na vzdělání a chráněnou vlastním (národním) státem (tamtéž).

Druhý celek je věnován teoretickým předpokladům pro výzkum standardizačních procesů během národních obrození. B. Borisov nejprve proniká do obsahu pojmů jazyk, spisovný jazyk, dialekt, prestižní vers. neprestižní útvar, jazyk mluvený vers. psaný apod. Opírá se přitom o názory J. Chloupka. Poté přechází k popisu jazykovědného obrazu Evropy v 18. a 19. století. Sleduje významné počiny především německých lingvistů a učenců G. W. Leibnize, J. G. von Herdera, W. von Humboldta nebo A. Schleichera a do této společnosti řadí též vědecký přínos J. Dobrovského a F. Miklošiče. V podstatné části tohoto celku (od s. 62 do jeho konce) se však zabývá vztahem jazykové normy a kodifikace a vůbec obsahem termínu *spisovný jazyk* (který má v různých evropských jazycích kromě uvedené ještě dvě další možné varianty: *jazyk literární* nebo *jazyk standardní* – s. 63), jazykovým plánováním či možná lépe managementem a jazykovou politikou. Zvláštní místo patří v této části teorii spisovného jazyka Pražského lingvistického kroužku (s. 76–83) a funkčnímu modelu procesu kodifikace spisovného jazyka (s. 83–97), kde se ve vzájemných interakcích nacházejí čtyři faktory: *jazykové plánování* (*jazykový management*) / *jazyková politika*, *kodifikátor* (odborná autorita), *předmět kodifikace* a *kodifikační operátor*. U prvně jmenovaného faktoru se autor přiklání – s ohledem na specifičnost české a bulharské situace – spíše k termínu *jazykový management*, jelikož o nějaké systematické státní jazykové politice se tu ve sledovaném období hovořit nedá (s. 189).

Třetí celek se zabývá specifiky kodifikačního procesu spisovné bulharštiny a spisovné češtiny v období tzv. národních obrození. B. Borisov srovnává úlohu literatury a tisku v procesu kodifikace bulharštiny, resp. češtiny, velice podrobně analyzuje úlohu tehdejšího státu ve vzdělávacím procesu Bulharů, resp. Čechů v době NOP a produkci patřičných učebnic, včetně mluvnických příruček. U Bulharů si všímá pozitivních aspektů toho, že jako nemuslimové nebyli pod státním dohledem

osmanského vzdělávacího systému, takže se mohli poměrně svobodně inspirovat vzdělávacími systémy v zahraničí, včetně přípravy učebnic (s. 106). Situace v českých zemích je podle Borisova rozličná v tom, že čeština se ve vzdělávací praxi dostává na druhou kolej oficiálně v důsledku zavedení němčiny jako jediného oficiálního jazyka v univerzitním vzdělávání císařským dekretem z července 1784 (s. 108). Tento krok později mobilizoval síly směřující k zachování češtiny a úředního zaručení její pozice. K tomu mohlo významně dopomoci vytvoření její spisovné formy (tamtéž).

Produkci mluvnických příruček a jejich úlohou a funkcí v bulharském, resp. českém NOP se autor zabývá na s. 111–115. Poté se opět vrací k funkčnímu modelu kodifikace spisovné bulharštiny, resp. češtiny, tentokrát ale již v konkrétní časové epoše – v období NOP. Všímá si chápání spisovného jazyka v té době a poměrů jazyk–národ a jazyk–ideologie. Hlavní témata bulharských diskusí (především v periodickém tisku) se podle autora odvolávajícího se na D. Ivanovovou (1998) týkají v zásadě těchto okruhů: 1. spisovná bulharština jako předmět zkoumání v kontextu ostatních evropských jazyků a v úzké vazbě na úspěchy evropské jazykovědy; 2. upevňování demokratického principu vytváření spisovného jazyka; 3. šíření a posilování myšlenky vydat jednu všeobecnou mluvnici s jednotnouází a sjednocujícími jazykovými pravidly za účelem překonání nářeční různorodosti a 4. snaha po jednotě bulharského spisovného jazyka a pravopisu (s. 124). Na dalších stranách (135–151) se B. Borisov věnuje bulharským a českým obrozencům – především však těm, kteří vytvářeli gramatické příručky nejrůznějšího charakteru a zaměření – jako kodifikátorům (ve smyslu svého funkčního modelu kodifikace). Velmi podrobně pak autor analyzuje úlohu gramatických příruček v NOP jakožto kodifikačních operátorů (s. 152–182). Rozebírá je mj. i z hlediska dynamiky vývoje odborné terminologie nebo názorů na podobu a funkci spisovného jazyka, jak je často v předmluvách vyjadřovali jejich tvůrci. Projevy jazykové politiky a jazykového plánování/managementu v období NOP zkoumá autor ve zbytku své monografie (s. 182–193). Všímá si přitom významné úlohy periodického tisku a kulturně-vzdělávacích a vydavatelství institucí, jako byly Matice česká v našem prostředí nebo Bulharská literární společnost (zárodek pozdější Bulharské akademie věd) a bulharské školy a čítárny. Pro Bulhary, kteří po vzniku novodobého bulharského státu (1878) zůstali mimo něj, hrála v tomto směru nezastupitelnou úlohu Bulharská pravoslavná církev v hranicích svého exarchátu, který svou rozlohou přesahoval staronový stát (knížectví) (s. 186).

Monografie Borislava Borisova je vyzrálým náhledem do problematiky formování spisovných jazyků v době národněobrozovacích procesů v českém a bulharském prostředí. Autor si na základě kvalitní teoretické přípravy vytyčil čtyři pilíře funkčního modelu procesu standardizace spisovného jazyka, které úspěšně aplikoval na vymezené období a prostor. Práce neobsahuje – až na několik výjimek týkajících se různých názorových směrů/škol a jejich zastánců v bulharských

zemích 19. století – žádné historiografické pasáže, které by se podrobněji zabývaly historickými událostmi spjatými se sledovaným tématem. Tato absence obzvlášť zamrzí právě v případě bulharštiny – autor se mohl alespoň v základních rysech zmínit o počátcích makedonského národního a jazykového separatismu a jeho recepci v bulharském odborném (především jazykovědném) diskurzu. I přesto práce B. Borisova působí jednoznačně erudovaným dojmem a nabízí velice zajímavé srovnání české historické zkušenosti zrozené v prostředí středoevropské habsburské monarchie s bulharskou, zrozenou v orientální osmanské autokracii.

Pavel Krejčí

Vobořil, L.: Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele (výklad a cvičení) 1, 2. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, 169 s., 153 s. ISBN 978-80-244-4450-5, 978-80-244-4491-8.

Pod tímto názvem se skrývá dvoudílná učebnice ruské morfologie, kterou vydala letos na jaře Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci a jejímž autorem je olomoucký rusista Ladislav Vobořil. Jedná se o rusky psaný učební text pro výuku Jazykových cvičení gramatických u studentů oborů Ruská filologie a Ruština se zaměřením na hospodářsko-právní a turistickou oblast.

Učebnice představuje ucelený výklad morfologického systému současné ruštiny spolu s příslušnými cvičeními k jednotlivým tématům. Znalost morfologie jakožto jedné ze stěžejních lingvistických disciplín představujících součást gramatiky je nezbytným předpokladem osvojení si syntaxe – druhé, stejně významné části gramatiky. Nezbytným metodologickým východiskem je konfrontační hledisko, v tomto případě porovnávání morfologického systému ruštiny a češtiny, kdy se sledují v rámci totožných gramatických kategorií jejich často odlišné projevy, včetně jevů jazykové interference, jejíž neznalost může být příčinou mnoha chyb v užívání ruštiny českými studenty. Výuka ruštiny na základě češtiny přispívá současně k hlubšímu poznání zákonitostí i specifiky mateřského jazyka.

Ve dvou dílech učebnice jsou zpracovány všechny tradiční slovní druhy. S přihlédnutím k ruské gramatické tradici a za účelem zdůraznění její specifiky je pozornost věnována také navíc vydělovanému slovnímu druhu – tzv. modálním výrazům (modal'nyje slova), které jsou zastoupeny různými slovními druhy a ve větě se vyskytují ve funkci vsuvek. Z hlediska osvojování ruštiny jako cizího jazyka i pro překladatelskou praxi je jejich zařazení do tohoto učebního textu plně opodstatněné a užitečné. Co se týče predikativních příslovcí (kategorija sostojanija), jimž rovněž bývá v ruské gramatické tradici přisuzována zvláštní slovnědruhovátá platnost, věnuje jim autor pozornost pouze okrajově v rámci příslovcí.

V prvním díle jsou zpracována podstatná jména, přídavná jména a slovesa, tedy tři základní autosémantické slovní druhy s nominativní funkcí, které představují